

Dr DUŠAN LUKAČ

Dr Najdan Pašić, Nacionalno pitanje u savremenoj epohi, Beograd 1973, 231

U knjizi dr Najdana Pašića **Nacionalno pitanje u savremenoj epohi, koja** vremenski, prostorno i tematski zahvata širok i kompleksan problem, obrađuje se jedna od najosetljivijih problematika novije epohe ljudske istorije. Suprotno ranijim očekivanjima da će uporedo sa sve bržim hodom ljudskog društva, razvojem tehnike, nauke uopšte, i kulture ova istorijska i društvena pojava sve više slabiti, prisustvo nacionalnog upšte i nacionalnog pitanja pojedinih naroda posebno, ostaje i te kako prisutno i u decenijama dvadesetog stoleća. Ono se oseća i manifestuje u najrazličitijim vidovima i u kapitalističkim i u socijalističkim zemljama, i u razvijenijim i nerazvijenijim regionima sveta. S obzirom na ovo, na osetljivost, kompleksnost i posebno neobrađenost ove oblasti života modernog društva, svaki pokušaj obrade neke od komponenata iz problematike o nacionalnom pitanju izaziva pažnju i znači doprinos, posebno ako je to delo uspelo da zahvati i obradi i niz novih pitanja, kao što je to učinjeno u knjizi profesora Pašića.

Pašićeva knjiga predstavlja izraziti uzorak teoretske rasprave koja je fundirana uglavnom na izvanrednom autorovom poznavanju društvenih procesa novije epohe, a znatno manje na arhivskim istraživanjima i širim historiografskim izvorima. Svaki odeljak knjige otkriva izvanredne teoretske mogućnosti profesora Pašića, njegovo veoma široko poznavanje dostignuća marksističke nauke i posebno njegovo izvanredno poznavanje tokova u razvoju ljudskog društva XIX-oga i XX-oga veka. Zahvaljujući ovim činiocima i bez sumnje bogatoj naučnoj intuiciji, autor je pokazao posebnu umešnost u otkrivanju i objašnjavanju naj-

prikrivenijih i najsuptilnijih veza, uzroka i posledica u životu i rastu višenacionalnog društva koje u suštini predstavljaju najosetljivije probleme nacionalnog pitanja. Pašićeve analize pojedinih pojava iz oblasti nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa su bogate i višestruko osvetljene sa svih aspekata njihovog reprodukovanja i odražavanja u oblasti ekonomskog života, kulture, politike itd. Autor je samostalan i smion. Ova osobina mu je pomogla da nađe odgovarajuća rešenja i odgovore za mnoga do sada neobrađivana pitanja iz nacionalne problematike u savremenoj epohi. Bez sumnje, ovaj činilac uslovio je i neke, po našem mišljenju, nedostatke knjige.

Autor se prihvatio i suviše široke lepeze problema savremenog sveta, što mu je onemogućilo da prilikom obrade pojedinih pitanja ili procesa stigne do kraja. Autor se u nekim slučajevima morao doticati nacionalnog pitanja u svim regionima sveta: u kapitalističkom svetu, u zemljama socijalizma, trećem svetu, pojedinim blokovima itd., zatim, delimično u ranijim vremenskim razdobljima, u devetnaestom veku, najnovijem vremenu, protežući to do današnjeg dana do veoma uspešnog obrađivanja povoljnih mogućnosti za daljnje razrešavanje nacionalnog pitanja u zemljama Jugoslavije koje su se ukazale odredbama novog jugoslovenskog ustava.

Svaki od 43 podnaslova u knjizi, od obrade Uzroka »renesanse nacionalnog pitanja« u savremenom svetu, do obrade Razvoja društveno-političkih zajednica i novog lika federacije, predstavlja po značaju za našu zemlju, za svet i za nauku, posebnu tematiku o kojoj bi se mogla napisati jedna ovakva studija. Upravo zbog toga profesor Pašić je bio prisiljen da metodom odabiranja obradi i iznese samo ono što je najznačajnije, najkrupnije i najesencijalnije u svakoj od ovih tematskih oblasti. Pašić je u ovom uspeo i prosto je za divljenje kako je on uspeo da na tako malom prostoru kaže toliko toga autentičnog, kondenzovanog i nužnog.

I pri ovom morala se pokazati i druga strana medalje, pa je ostalo poneko pitanje otvoreno i nedorađeno do kraja. Verovatno da je obrada nekih od ovih pitanja zahtevala i arhivsko istraživanje. Međutim, iluzorno bi bilo za jednu ovako široku i kompleksnu temu tražiti šire izučavanje bogatih arhivskih izvora. Namesto toga, bilo je neophodno nešto šire korištenje dostignuća istoriografije iz ove problematike.

Pored pozivanja na klasike marksizma-lenjinizma, autor navodi u beleškama ograničen broj dela, uglavnom radava istaknutijih naučnika iz zapadnih zemalja. Ne ulazeći u to koliko ima zaista vrednih dela iz ove problematike, ipak moramo napomenuti da postoji veliki broj radova u zemlji i u inostranstvu koji obrađuju pojedina pitanja koja obrađuje i profesor Pašić u svem delu. Bilo bi korisno da se bar vrednija dela iz toga šireg obima navedu u beleškama i da se na pojedina slabija dadne kraći kritički osvrt. Na taj način bi ova inače značajna naučna studija dobila još više u svojoj opštoj vrednosti. Naročito široke mogućnosti navođenja i kritičkog osvrtnja na literaturu postojale su prilikom obrade drugog poglavlja »Faktori formiranja nacija na Balkanu i kod južnih Slovena« (str. 83—121).

Sa aspekta istorijske nauke i za istoričare savremene epohe posebno su značajni delovi knjige u kojima se obrađuju nacionalne komponente savremenih društvenih kretanja i analiziraju faktori formiranja nacija na Balkanu i kod Južnih Slovena. (do str. 121). Ovde je profesor Pašić na originalni način i veoma uspješno dao objašnjenja i odgovorio na značajna pitanja naše epohe, kao što su:

- Uzroci »renesanse nacionalnog pitanja« u savremenom svetu;
- Uloga države u procesu formiranja nacije;
- Nove mogućnosti rešavanja nacionalnog pitanja u savremenim uslovima;
- Emancipacija malih naroda u savremenim uslovima;
- Uticaj i uloga religije i crkvene organizacije u formiranju i razvoju nacija, itd.

Ovde bih posebno istakao da su, pored građanskih istoričara i pojedinih marksista, o čemu govori i autor (str. 5, 25 i 73) i veći deo lenjinista, sve do drugog svetskog rata, bili ubeđeni da će pod uticajem sve snažnije ekonomske integracije u svetu i sve ubrzanijeg uzajamnog preplitanja uticaja nacionalnih kultura i opšteg društvenog procesa splasnjavati intenzitet nacionalnog osećanja i uporedo s tim slabiti oštrica nacionalnog pitanja. Posebno se verovalo da će socijalističke revolucije, »rušeći« vlast i klasni poredak buržoazije, eliminisati istim činom i sva žarišta i izvorišta i sve pojavne oblike nacionalizma«. (str. 73). Međutim, svedoci smo da se nacionalno pitanje pojavljuje u celom savremenom svetu uključujući tu i socijalističke zemlje. Ono se i danas javlja, a često i u oštrijem obliku i u istočnim zemljama, i u buržoaskim zemljama, u nekim nerazvijenim zemljama, pa čak i u tradicionalno demokratskim zemljama koje su uzimane kao obrazac nacionalnog mira i demokratskog uređenja međunacionalnih odnosa, kao što su, na primer, Švajcarska, Belgija, Kanada, itd. (str. 8).

Profesor Pašić je otkrio prave korene ovoj pojavi modernog sveta i dao originalno objašnjenje njenog manifestovanja: »Moderna statistika i ekonometrija, doživljavajući i same izuzetan razvitak poslednjih decenija, dale su instrumente i pokazatelje za merenje ekonomskog rasta, za kontinuirano, pa skoro i »dnevno« praćenje privrednih kretanja i rezultata, kako pojedinih privrednih grana i područja, tako i »nacionalnih« ekonomija u celini.

Tako je, delom stvarno a delom prividno, i »nacionalni interes od metafizičke i apstraktne predstave postao vidljiva i merljiva kategorija sa kojim se može lako i uverljivo baratati u političkim raspravama, popularnoj publicistici i naučnim istraživanjima.« (str. 12). Tehnički i kulturni napredak i opšti progres ljudskog društva savremene epohe pružio je pojedincima i grupama ljudi mogućnosti da svakog časa mere i upoređuju doprinos jednog naroda široj višenacionalnoj, državnoj ili integracionalnoj zajednici i mere koristiti koje ta zajednica pruža pojedinim narodima. Svako i najmanje otuđivanje bogatstva jednog naroda izaziva njegov revolt i otpor. Zato, uporedo sa velikim

integracionim procesima u svetu imamo pojavu koju profesor Pašić naziva opravdano »ekonomski nacionalizam« koji predstavlja suštinu i srž većine ekscesa iz oblasti nacionalnog pitanja i međunacionalnih i međudržavnih odnosa.

Originalna i naučno dokumentovana objašnjenja pruža profesor Pašić i u objašnjavanju mnogih drugih ključnih pojava iz oblasti nacionalnog pitanja savremene epohe, analizira i pregledno objašnjava podlogu i uslove za emancipaciju velikog broja malih nacija, posebno u okviru socijalističkih federacija. Plastično su obrađene osnovne protivurečnosti iz oblasti nacionalnog pitanja: nacionalno-internacionalno, klasno-oslobodilačko, separatizam-unitarizam, kao i njihov uticaj na osnovne tokove međunacionalnih odnosa u višenacionalnim zajednicama.

U drugom, centralnom poglavlju svoje knjige profesor Pašić je uspeo da uoči najznačajnije momente u procesu formiranja nacija na Balkanu i da posebno pregledno istakne i obradi uslove koji su doveli do formiranja mnoštva naroda na ovom prostoru. Ovde autor ističe i protivurečnu ulogu i uticaj etničke i jezičke bliskosti južnoslovenskih naroda. Ipak, smatramo da etnička i jezička bliskost ovih naroda nije mogla jače negativno uticati na razvitak ovih naroda niti je znatnije doprinosila zaoštavanju međunacionalnih odnosa između ovih naroda. Koreni unitarizma koji je bio zahvatio većinu društvenih klasa i slojeva Kraljevine SHS 1919. ne mogu se tražiti na ovom planu, oni su daleko dublji i kompleksniji. (str. 94 i 95). Nasuprot tome, smatramo da je etnička bliskost južnoslovenskih naroda bila jedan od najznačajnijih činilaca koji su doprineli da se ovi narodi održe na balkanskoj vetrometini i da, savladavajući sve sile i haridbe, dođu do onoga što oni danas imaju i predstavljaju u savremenom svetu.

Autor je dao analizu posredne uloge religije i crkvenih organizacija u procesu formiranja pojedinih nacija na Balkanu. No, čini nam se da je ovde pomalo pre naglašen pozitivan učinak crkve, posebno u emancipaciji južnoslovenskih naroda. Po našem mišljenju, daleko je veći negativan učinak crkvenih organizacija, posebno u periodima strane dominacije na ovom području i onih crkvenih faktora koji su delovali pod pritiskom i diktatu svetskih religioznih centara iz Rima i Carigrada. Tačno je to što na str. 100 kaže autor da je u krajevima u kojima su izmešani Srbi, Hrvati i Muslimani, u uslovima velike antropološke i etničke bliskosti i zajedničkog jezika crkva bila važno obeležje nacionalnog raspoznavanja, ali se mora dodati, i to da je ona u ovim područjima kroz vekove razbijala čak i pojedine porodice i sve do NOR-a i revolucije naroda Jugoslavije sejala zlo seme među njima i često izazivala najkrvavije bratoubilačke obračune.

Naučno je zasnovana i tačna autorova tvrdnja da je i muslimanska religija bila jedan od važnih činilaca u zasnivanju i obrazovanju istorijske posebnosti Muslimana, međutim, teško bi bilo prihvatiti da je ona uticala na formiranje etničke grupacije Muslimana. Ako se držimo uobičajenih naučnih normi i prihvaćene terminologije, onda je muslimanski narod, u određenim istorijskim uslovima, nastao iz južnoslo-

venskog etnosa, jer je slavenski etnos kao nešto osnovno, krvno i bazično u razvoju naroda, bio osnova za razvoj naroda i kasnije nacija, odnosno za formiranje i Srba i Hrvata i Muslimana.

U ostalim poglavljima profesor Pošić je uspeo da obradi sve značajnije komponente postojanja i manifestovanja nacionalnog pitanja i međunacionalnih odnosa u savremenoj Jugoslaviji.

Sitne primedbe koje smo naveli ne umanjuju značaj studije profesora Pašića koja svojom naučnom dokumentovanošću, svojom fizionomijom i naročito svojim isticanjem mnogih do sada neobrađenih problema iz oblasti nacionalnog pitanja, predstavlja originalan i poseban doprinos jugoslovenskoj, a i široj nauci.